

УДК 376.36+159.98

Надія Голуб,
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри корекційної педагогіки та психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядаються особливості використання ігрових методів у тренінгу дітей дошкільного віку при мовленнєвих порушеннях. Належна увага приділяється логопедичним методам, які включають рольові, дидактичні та імітаційні ігри. Аналізується використання інноваційних засобів логопедії – музикотерапії, танцювальної терапії, ігротерапії – при виправленні мовленнєвих порушень під час проведення тренінгу.

Ключові слова: тренінг, мовленнєві порушення, корекційна робота, ігрові методи, діти дошкільного віку, засоби логопедії.

В статье рассматриваются особенности использования игровых методов в тренинге детей дошкольного возраста при нарушениях произношения. Надлежащее внимание уделяется логопедическим методам, которые включают ролевые, дидактические и имитационные игры. Анализируется использование инновационных средств логопедии – музыкотерапии, танцевальной терапии, игротерапии – при исправлении нарушений произношения во время проведения тренинга.

Ключевые слова: тренинг, нарушения произношения, коррекционная работа, игровые методы, дети дошкольного возраста, средства логопедии.

The article discusses the features of game methods use in the training of preschool children with pronunciation violations. Proper attention is given to logopaedic methods that include role-playing, didactic and simulation games. The use of innovative speech therapy tools – music therapy, dance therapy, game therapy – for correcting of pronunciation violations during the training is analyzed.

Key words: training, pronunciation violations, correctional work, gaming methods, pre-school children, speech therapy tools.

Процес реорганізації системи освіти зумовлює появу нових психолого-педагогічних підходів до організації виховання і навчання дітей з мовленнєвими вадами, особливо в системі дошкільної освіти, оскільки ці захворювання набули широкого розповсюдження і важко піддаються

корекції у шкільному віці.

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку – складова частина дошкільної педагогіки, яка вивчає специфіку педагогічної діяльності, розробляє зміст освітньої роботи та вивчає закономірності розвитку мови дітей на різних вікових періодах.

Науково-теоретичні положення дошкільної лінгводидактики ґрунтуються на здобутках вітчизняної та зарубіжної методики розвитку мовлення і тісно пов'язані з логопедією, яка аналізує мовлення як один із видів людської діяльності та передбачає вивчення процесів формування мовної особистості в умовах дизонтогенезу. Наразі важливого значення набули питання про педагогічні шляхи попередження мовленнєвих порушень, завдяки чому широкий розвиток отримала дошкільна логопедія. Це зумовлено новими суспільними вимогами до якості оволодіння рідною мовою, що торкнулися змісту колекційної дошкільної освіти.

Формування стійких негативних тенденцій у динаміці порушень мовлення дітей дошкільного віку вимагає від освітян подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу та створення оптимальних умов для розвитку і самореалізації кожної особистості з урахуванням її психофізичних можливостей.

Різноманітні аспекти мовленнєвих порушень та методи їх корекції висвітлено в наукових дослідженнях Г. Волкової, В. Кондратенко, А. Малярчук, О. Ревуцької, Т. Туманової, Т. Філічевої, М. Шеремет [2–4; 6; 8]. Дослідження науковців виявили механізми взаємодії між порушеннями слухового сприйняття і мовнорухових функцій, між вимовною діяльністю та фонемоутворенням і вказали на різноманітний зміст психічних процесів, які формують мовленнєву діяльність.

Мовленнєві дефекти перешкоджають успішному розвитку пізнавальної діяльності дітей, несприятливо впливають на формування їхньої психіки, порушують можливість вільного спілкування дитини, викликають негативні емоційні стани та почуття неповноцінності у соціумі.

Для таких дітей характерні зниження пізнавальної діяльності, нестійкість уваги, виснаження психічних процесів, підвищена збудливість, дратівливість, негативізм, апатія, менший об'єм запам'ятовування, замкнутість, образливість, плаксивість, багатократна зміна настрою тощо. Вони відзначаються зниженою працездатністю на заняттях, оскільки швидко втомлюються, відволікаються і внаслідок цього не сприймають навчальний матеріал.

У системі спеціальної освіти України питання вдосконалення змісту і методів навчання дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення є досить актуальним. Подолання таких порушень має здійснюватися у тісній логічній взаємодії педагогічних, психологічних і логопедичних методів.

На сьогодні питання комплексної психолого-педагогічної корекції є одним із пріоритетних напрямів спеціальної педагогіки і психології. Мовлення потрібно формувати не ізольовано, а лише у комплексі із загальним розвитком і перш за все з розвитком інтелекту. У зв'язку з цим, вкрай важливо конструктивно переглянути засади корекційної роботи з розвитку мовлення дітей із тяжкими порушеннями, враховуючи і впроваджуючи сучасні досягнення логопедії.

Серед дидактичних умов, які забезпечують ефективність реалізації корекції мовленнєвих порушень, надзвичайне значення має урахування індивідуально-психологічних особливостей дітей та формування комфортного розвивального середовища, в якому дитина невимушено розкриває світ власних емоцій. Вирішальна роль у створенні позитивного емоційного середовища належить педагогу [5]. Звідси виникає потреба впровадження у практику педагогічної корекції нових напрямів впливу, зокрема психологічного тренінгу.

Метою нашої статті є характеристика особливостей використання ігрових методів у тренінгу дітей дошкільного віку при мовленнєвих порушеннях.

У психолого-педагогічній літературі та практичній роботі термін «тренінг» трактується значно ширше, ніж кілька років тому. Сьогодні під тренінгом розуміють спеціальну форму організації навчальної діяльності, що передбачає конкретну мету, якої можна досягти у відносно короткий термін, а також спосіб інтенсивного навчання та розвитку необхідних здібностей, що досягаються спеціальними інтерактивними вправами, які дозволяють досягти успіху в певному виді діяльності [2]. Тренінг є важливим елементом системи корекційної освіти і розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями. Використання цього методу має надзвичайне значення, оскільки тренінг:

- активний метод засвоєння інформації в групі;
- невимушений стиль спілкування;
- дієва форма опанування знаннями;
- найефективніший інструмент для формування умінь і навичок.

Фахівці в області нейролінгвістичного програмування вказували, що тренінги є синтетичною антропотехнікою, яка поєднує в собі навчальну та ігрову діяльність і проходить в умовах моделювання різних ігрових ситуацій [2]. У зв'язку з цим гра може використовуватися і як метод психокорекції мовлення. Важливого значення набувають ігрові методи, які включають рольові, сюжетні, музично-дидактичні та імітаційні ігри, що особливо яскраво проявляється в гештальттерапії. Використовуючи сучасні методи логопедії, можна в доступній та цікавій формі розвивати в дитини загальні мовленнєві навички: дихання, темп та ритм вимовляння, виразність мови.

Гра – добре відома, доступна, улюблена та звична форма дитячої діяльності [9]. Це універсальний спосіб переробки отриманих від навколишнього світу вражень, що дозволяє дитині виявити особливості мислення й уявлення, її емоційність, активність, розвиває потребу в спілкуванні [7]. У грі вперше формується й проявляється потреба дитини змінювати світ. Ігротерапія позитивно впливає на фізичний та психічний стан дітей, розвиває комунікативні та інтелектуальні здібності. Використання ігрових методів у тренінгу дітей дошкільного віку із важкими мовними порушеннями є надзвичайно продуктивним. Під час гри формується правильна вимова, адже у грі діти відтворюють свої знання про навколишній світ. А це потребує активного використання вербальних засобів для спілкування з однолітками [7]. Загальновідомо, що особливі труднощі мовленнєвого плану виникають у процесі рольової бесіди дітей. Дуже часто ігри стають інструментом діагностики, що дозволяє ненав'язливо виявити наявність труднощів у спілкуванні та серйозних психологічних проблем. На першій стадії групової роботи ігри корисні як спосіб подолання напруження у дітей і як умова зняття «психологічного захисту». Завдяки грі не тільки виробляються нові поведінкові навички, а й тренуються і закріплюються вербальні та невербальні комунікативні уміння. Під час проведення тренінгів необхідно враховувати кінцевий результат ігор, що має надзвичайне значення при корекції мовленнєвих порушень.

Нашими дослідженнями були охоплені спеціальні дитячі навчальні заклади міста Умань Черкаської області.

У своїй роботі ми дотримувались основного принципу необхідності корекції відповідно до етапів розвитку мови в нормі, оскільки до певного віку обмежений запас слів, неправильна вимова, граматичні недоліки супроводжують процес нормального оволодіння мовленням. Лише з певного віку недоліки мовлення розглядаються як її порушення. Нами широко використовувалося мовне моделювання, яке здійснювалося в процесі спільної ігрової діяльності з дитиною.

У вступній частині психологічних тренінгів належну увагу приділяли формуванню загальних мовних навичок, насамперед діафрагмального дихання. Для дихальної гімнастики використовували такі вправи як «Зажени м'яч у ворота», «Буря в стакані», «Мильні бульбашки», «Задми свічку», «Літак», «Нюхаємо квіточку», «Гарячий чай». Досить часто використовували мовні наслідування: А-А-А (плаче дівчинка), У-У-У (гуде потяг), І-І-І (ірже кінь), О-О-О (гарчить ведмедик), Х-Х-Х (гріємо ручки), Ж-Ж-Ж (жук дзижчить), Д-Д-Д (граємо на барабані).

Враховуючи, що мовні реакції перебувають у прямій залежності від тренуваності пальців, у вступній частині психологічного тренінгу під час розминки досить часто проводили пальчикову гімнастику. Це особливий

вид вправ на розвиток дрібної моторики, завдяки яким підвищується функціональна активність мозку, розвивається координація рухів, пам'ять, увага та інші доволіні когнітивні процеси, а також знижується емоційна напруга та підтримується життєвий тонус. Для пальчикової гімнастики використовували такі вправи як «Сорока-білобока», «Долоньки», «Хлопчик-мізинчик», «Ліхтарики», «Футбол», «Щиглики», «Прапорці», «Кігтики» тощо.

Завдяки формуванню належного емоційного середовища створювалися умови для основної частини психологічного тренінгу – інтерактивних технік.

При дослідженні фонетичних асоціацій дітям роздавали піктограми різних предметів (кулька, шина, вуж, кран, насос) і просили відтворити відповідний звук. У ході ігрових ситуацій та перевтілення в живий символ у дітей вдосконалювались артикуляційні навички, закріплювалась правильна вимова звуку, розвивався фонематичний слух. У корекційній роботі при алалії постійно використовували ігри «Хто прийшов?», «Впізнай слово», «Чудернацькі слова», «Впізнай предмет за малюнком», «Запам'ятай слово» тощо.

Для розвитку слухової уваги, слухової пам'яті та фонематичного слуху ми використовували різноманітні ігри та вправи із вгадування звучання різних музичних інструментів – бубна, дзвіночка, барабана, сопілки; діти повинні вгадати «Що звучить?», «Вгадай, на чому грають», «Хто краще чує?» «Спільний звук», «Повтори, як я», «Впіймай звук».

При корекції заїкання належна увага приділялась автотренінгу під музичний супровід. Створення установок на успіх впливає на підсвідомі механізми психіки. Саме музичний супровід занять сприяв покращенню загального психоемоційного стану дошкільників, стимуляції мовленнєвої функції та нормалізації просодичної сторони мовлення – темпу, ритму, тембру. Після автотренінгу діти виконували дидактичні ігри, що не вимагали особливої мовної активності. Дуже важливими були музичні паузи як форма активного відпочинку під час заняття, які дозволяли дітям переключитися з одного виду діяльності на інший, підвищуючи їх працездатність. Позитивний результат у роботі з такими дітьми ми помітили під час релаксації, яка проводилась у ігровій формі та супроводжувалася віршованим текстом.

При темпо-ритмічних порушеннях в ході музично-дидактичних ігор відпрацьовували артикуляційні, мімичні та голосові вправи. Підкріплення мовного матеріалу ритмічними рухами або музично-рухливими вправами давали змогу дітям глибше зануритися у ігрову ситуацію, створити сприятливу атмосферу для активізації усіх видів пам'яті та розвитку творчих здібностей. При проведенні тренінгів із заїкуватими дітьми використовували ігри «Ми співаємо», «Оркестр», «Сніговик», «Сніжки»

тощо. У своїй роботі ми систематично використовували медитативні техніки, які відносяться до тренінгових методів.

Для ефективної комунікації та рефлексії досить часто використовували методика імітаційних рухів різних тварин (пінгвіна, котика, півника, білочки, павучка), яка реалізовувалася на практиці рухливими іграми невербального характеру (вправи «відтвори фігуру»). Для зняття м'язової напруги використовували ігри «Кулачки-силачі», «Пташка махає крильцями», «Допоможемо мамі». Вправи на рефлексію проводили у вступній частині тренінгу під час «Знайомства» або у заключній під час «Прощання».

Одним із способів розвитку рефлексії є танцювальна терапія, яка використовувалась для мовленнєвого розвитку дітей-аутистів. Вона базувалась на вираженні пластикою тіла певних почуттів, переживань та установок. Головними засобами вираження внутрішнього стану дітей були пантоміма та жести.

Для розвитку загальної моторики ми використовували такі вправи: «Ведмедик клишоногий», «Зайчик сіренький», «Дерево під час вітру», «Рогата коза», «Сонячні промені», а також імітували рухи тварин – як ходить кішка, як бігає ведмідь, як стрибає зайчик. Така пантомімічна ритміка під час проведення тренінгу мала значний вплив на загальний тонус організму, моторику, психоемоційний стан та спілкування дітей.

Для нормалізації тону м'язів використовували техніку самомасажу артикуляційного апарату і пальчиків кистей рук: шнурівки, застібання гудзиків, масажні м'ячики, ігри з пластиліном тощо. Виконання рухів (розтирання долонь шестигранним олівцем або горіхом, розтирання бокових поверхонь зчеплених пальців, розтирання кисті правої руки пальцями лівої і навпаки, потім почергове розтирання) супроводжувалося музикою, яка впливала на емоційний стан дитини: покращувала настрій та знімала напруження.

Використовуючи інноваційні засоби логопедії можна регулювати процеси збудження та загальмованості у дітей та поступово сформувати рефлекс зосередженості, що надалі дозволить розвивати довільну увагу.

Отже, основним напрямом логопедичної корекції мовленнєвих порушень дошкільників є створення комфортного розвивального середовища та організація спільної ігрової діяльності.

Використання рольових, сюжетних, музично-дидактичних та імітаційних ігор під час проведення тренінгу є ефективним засобом психологічної корекції для дітей з тяжкими мовними порушеннями.

Комплексне використання інноваційних засобів логоритміки – музикотерапії, танцювальної терапії, ігротерапії – здійснює значний ефект на виправлення мовленнєвих порушень під час проведення тренінгу.

Подальшого дослідження потребує обґрунтування особливостей методичної підготовки спеціалістів корекційної освіти до організації психологічних тренінгів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга / И. В. Вачков. – М. : Издательство «Ось-89», 1999. – 176 с.
2. Волкова Г. А. Логопедическая ритмика : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г. А. Волкова. – М. : Гуманит.-изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 272 с.
3. Кондратенко В. Заїкання: сеноменологія та основні напрями реабілітації : посібник для вищ. навч. закладів / В. Кондратенко, В. Ломоносов. – К. : Вид-во КНТ, 2006. – 70 с.
4. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків : навч. пос. / А. Я. Малярчук. – К., 2005. – Ч. 1. – 204 с.
5. Теорія і практика формування дитячого колективу / уклад. О. В. Кулаченко, І. В. Молодушкіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 144 с.
6. Филичева Т. Б. Дети с фонетико-фонематическим недоразвитием. Воспитание и обучение / Т. Б. Филичева, Т. В. Туманова. – М., 2000. – 80 с.
7. Чепка О. В. Наступність ігрових форм навчальної діяльності в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний заклад» : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Чепка Олена Володимирівна. – Київ, 2006. – 251 с.
8. Шеремет М. К. Логопедія (корекційна робота при дислалії) / М. К. Шеремет, О. В. Ревуцька. – К., 2009. – 208 с.
9. Ярошинська О. О. Дидактика : [навчально-методичний посібник] / О. О. Ярошинська. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – 192 с.